

فهرست مطالب

1.....	طرح تحقیق:
1.....	بیان مسأله:
3.....	علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:
3.....	اهداف پژوهش:
3.....	روش گرد آوری اطلاعات و داده‌ها:
4.....	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها:
4.....	سابقه پژوهش
5.....	سؤال اصلی پژوهش:
6.....	سوالات فرعی پژوهش:
6.....	فرضیه اصلی پژوهش:
6.....	فرضیه‌های پژوهش:
7.....	پیش فرض‌های پژوهش:
8.....	دستاوردهای پژوهشی ناظر به حل مسأله:
10.....	دستاوردهای راهبردی و کاربردی پژوهش:
12.....	بخش اول: مفاهیم و کلیات
13.....	فصل اول: مفاهیم اصلی پژوهش:
13.....	مقدمه
15.....	1- مفهوم فعل:
16.....	2- معنای خلق:
17.....	3- مفهوم صنع:
17.....	4- مفهوم ابداع
18.....	5- مفهوم تسخیر
19.....	6- مفهوم تصرف:

20	7- پیامدهای کلامی:
21	فصل دوم: امکان تصرف بشر در خلقت
25	رابطه انسان با طبیعت
25	1- رابطه انسان و طبیعت در نگرش الهیات مسیحی
26	2- رابطه انسان و طبیعت از منظر علم جدید
28	3- رابطه انسان و طبیعت از منظر آموزه های اسلامی
31	دیدگاه قرآن در خصوص طبیعت و محیط زیست
36	فصل سوم: نمونه هایی از تصرفات بشر
36	1- بیوتکنولوژی و مهندسی ژنتیک
37	2- شبیه سازی انسانی
38	مزایای شبیه سازی:
40	ساختار ژنتیکی انسان
46	3- امکان دستیابی و استفاده از سلاح های هسته ای و بیولوژیکی:
47	تولید بمب اتمی:
49	نکاتی در مورد بمب اتمی
50	تعداد بمب های اتمی موجود در جهان
51	بخش دوم:
51	بازتابها و لوازم کلامی تصرفات بشر در خلقت
52	مقدمه:
52	نقاط چالش افعال بشر با آموزه های کلامی
55	فصل 1) مسئله تصرفات بشری و مشیت و فاعلیت حق تعالی
55	تبیین مسئله:
57	فصل 2) مسئله سازگاری تصرفات بشری با حکیمانه بودن خلقت
60	فصل 3) مسئله سازگاری تصرفات بشر با غایت مندی خلقت

فصل 4	مسئله تصرفات بشر و نظام احسن الهی:	64
فصل 5	مسئله تصرفات بشر در خلقت و تدبیر الهی	69
فصل 6	مسئله دخالت بشر در خلقت با توجه به نقش علل فرا طبیعی (مدبّرات امر)	72
فصل 7	مسئله امکان حیات بخشی و تداوم و افنای آن	74
فصل 8	مسئله نقش بشر در فرایند تکامل و خلق مستمر الهی	77
فصل 9	آثار و بازتاب های متافیزیکی و معنوی تصرفات غیرطبیعی بشر:	78
9-1	تغییر نگاه انسان به مخلوقات طبیعی:	78
9-2	تأثیر تغییرات ژنتیکی در تغییر رفتار و حالات انسان:	79
9-3	مسئله تغییر خلق الله	81
9-4	نقض کرامت انسانی	84
9-5	از بین رفتن اختلافات طبیعی افراد و تنوع مخلوقات	86
9-6	غفلت زایی تکنولوژی و مصنوعات بشری	88
فصل 10	برهم خوردن نظام و تعادل طبیعی موجودات طبیعت	92
93	سلاح های کشتار جمعی	93
فصل 11	مسئله امکان هلاکت حرث و نسل و انهدام شرایط حیات به دست بشر	98
102	بخش سوّم:	102
102	افعال بشری و رابطه آن با خالقیت مطلق الهی	102
103	فصل اول: ماهیت و ویژگی های افعال بشری	103
103	ویژگی های افعال بشری	103
107	فصل دوم: ویژگی های افعال الهی:	107
107	1- افعال الهی عین ذات او نیستند.	107
108	2- تحقق فعل به صرف اراده	108

108.....	3- وابستگی به علم پیشین الهی.....
109.....	4- حکیمانه بودن افعال الهی.....
111.....	5- غایت مندی افعال الهی.....
114.....	6- احسن و کامل بودن افعال الهی.....
115.....	نظام احسن در نگاه برخی حکیمان اسلامی.....
117.....	1- مبانی نظریه نظام احسن.....
117.....	الف) علم حق تعالی به نظام احسن.....
120.....	ب) تعلق اراده و رضای حق به ایجاد نظام احسن.....
121.....	ج) غایت مندی افعال الهی:.....
124.....	7- تدبیر الهی نظام هستی.....
128.....	8 - قانون مندی نظام خلقت:.....
129.....	9- تابعیت قضا و قدر:.....
130.....	تعریف قضا و قدر از نظر فلاسفه.....
131.....	رابطه قضا و قدر با جبر و اختیار.....
133.....	10- دوام فیض و استمرار خلقت حق تعالی.....
134.....	تفاوت های افعال الهی و انسانی.....
137.....	جمع بندی:.....
138.....	فصل سوم : طرح نظریات در باب فاعلیت الهی و فاعلیت انسان:.....
138.....	مقدمه:.....
138.....	پیش فرض های اساسی بحث:.....
139.....	فاعلیت الهی و دخالت بشری.....
140.....	خالقیت مطلق الهی از نظر اشاعره :.....
141.....	تعریف جبر.....
142.....	نقد و بررسی نظریه اشاعره مبنی بر نفی علیت و نفی فاعلیت انسان.....
144.....	نظریه تفویض:.....

144 مفهوم تفویض
146 نقد و تحقیق
149	3- اراده و اختیار بشر از دیدگاه متکلمان شیعه و حکمای اسلامی (الامر بین الامرین).....
149	3-1. مفهوم اختیار:.....
150	3-2. اثبات آزادی و اختیار انسان از منظر عقلی:.....
150 مخالفان اختیار:
153 تبیین نظریه الأمر بین الأمرین
156 رابطه افعال مخلوقات با فاعلیت الهی
156 دیدگاه نخست: نفی فاعلیت از غیر خدا به صورت مطلق:
163 دیدگاه دوم: نظریه فاعلیت طولی فاعل های امکانی:
166 علّیت از منظر قرآن:
166 علل معده
172 علل طبیعی و فرا طبیعی
176 نقد و بررسی:
177 دیدگاه سوم: نظریه مظهریت
179 تصرف اذنی
180 عمومیت ربوبیت و تدبیر الهی
181 جمع بندی و نتیجه گیری:
185 بخش چهارم:
185 نظریه برگزیده، دلایل و مستندات آن
186 فصل (1) تبیین نظریه، پیش فرض ها، دلایل و مستندات:
186 نظریه برگزیده؛
187 پیش فرض های نظریه:
187 اصل اول: تعلق مشیت الهی به فاعلیت بشر:
187 اصل دوم: وجود قدرت و حق تصرف (شرط فاعلیت و قابلیت تصرف)

188.....	اصل سوم: مقام خلافت الهی بشر
189.....	اصل چهارم: محدود بودن علم، قدرت و فاعلیت انسان
194.....	فصل دوم) پاسخ به چالش‌های مطروحه بر اساس پیش فرض‌ها و مبانی کلامی:
196.....	پاسخ به مسائل مطروحه:
196.....	(1 پاسخ به مسئله دخالت بشر در خلقت الهی:
204.....	(2 دفع شبهه تغییر خلق:
210.....	(3 مسئله خلق مستمر الهی و نقش بشر در فرایند تکامل موجودات طبیعی
216.....	پیش فرض‌های حل مسئله تکامل:
216.....	یک: وجود اصل تکامل در طبیعت غیر قابل انکار است:
221.....	دو: نظریه آفرینش مداوم (خلق مستمر)
227.....	سه: امکان دخالت بشر در فرایند تکامل
228.....	چهار: وابستگی اشیاء طبیعی به علل فرا طبیعی و نفوس مجردة
229.....	پنج: تصرفات بشر در خلقت تابع اصل خلافت انسان و قدرت عقل و اختیار بشر است
232.....	(4 پاسخ به مسئله امکان به سازی خلقت
233.....	(5 مسئله سازگاری تصرفات بشر با اصل نظام احسن:
235.....	(6 پاسخ به مسئله شبیه سازی:
237.....	(7 مسئله امکان یا عدم امکان قدرت بشر برای انهدام موجودات زنده
240.....	(8 پاسخ به مسئله برهم زدن تعادل زیست محیطی:
241.....	(9 پاسخ به مسئله امکان خلق موجود زنده
242.....	بررسی و تحلیل علمی مسئله حیات
247.....	فصل سوم: پیشنهادات و ارائه رهیافت‌های نظری و عملی
247.....	الف) راه حل‌های نظری:
247.....	(1 ضرورت نگاه توحیدی و آیت انگارانه به طبیعت و مخلوقات:
248.....	(2 ضرورت تصحیح نگاه انسان شناختی
249.....	(3 ضرورت توجه به ساحت‌های معنوی و ملکوتی طبیعت

- 4) ضرورت ابتناء علم و تکنولوژی به فلسفه الهی و الهیات و حیانی 251
- 5) اصالت دادن به دانش متافیزیکی به جای دانش تجربی؛ 252
- 6) هدفمندی و کنترل تکنولوژی؛ 254
- 7) تلفیق نگرش های الهیاتی و علمی؛ 257
- 8) توجه به نقش و رسالت دین و اخلاق در هدایت و جهت دهی به علوم و دانشمندان 258
- ب) راه حل های عملی: 259
- 1) پرهیز از نگاه و عمل سلطه جویانه نسبت به طبیعت: 259
- 2) وجوب حفظ سنت الهی 261
- 3- توجه به تبعات و پیامدهای عینی تخریب محیط زیست و برهم زدن تعادل 263
- جمع بندی نهایی و دستاوردهای پژوهش: 266
- نظرات بنیادین و راهبردی طرح شده در پژوهش 274
- پیشنهادات و رهیافت های علمی و عملی 274
- فهرست منابع 1

طرح تحقیق:

بیان مسأله:

پژوهش حاضر به بررسی مسئله تصرفات بشر در خلقت و پیامدهای تکوینی و کلامی آن می پردازد. تحقیق در مورد «تصرفات بشر در خلقت» بحثی است که قاعداً در ذیل بحث از افعال الهی طرح و مورد بررسی قرار می گیرد. از این جهت که همه مخلوقات و از جمله انسان و طبیعت و افعال و آثار آنها، همه فعل الهی هستند و لذا این بحث از مباحث کلام و الاهیات فلسفی است. اما از حیث مسایل و ناشی از تصرفات بشر؛ که ناظر به مصادیق و مسایل جزئی طبیعت و افعال بشری است، بحث به علوم مختلف و دستاوردهای علمی و عملی گوناگون بشری مرتبط است. یعنی مسایل و موضوعات مورد بحث، داده های علوم و تجارب عینی بشری است. به تعبیر دیگر این بحث از حیث مبادی و مبانی تحقیق، فلسفی و کلامی است، ولی از جهت مسایل و موضوعات آن که اغلب داده ها نتایج علوم گوناگون است، بحثی میان رشته ای است و همچنین از این منظر که به مسایل جدید کلامی که در نتیجه تعارض برخی داده های علمی با آموزه های کلامی بروز نموده، می پردازد؛ می توان گفت؛ این بحث از جمله مباحث کلام جدید نیز به شمار می رود.

محور اصلی این پژوهش؛ پرداختن به ماهیت افعال و تصرفات بشری اولاً؛ و بررسی لوازم و پیامدهای کلامی، تکوینی و آثار وضعی و معنوی این افعال ثانیاً است. این بحث ابعاد گوناگونی دارد که بررسی همه جوانب آن از حیثه و چارچوب این رساله بیرون است. و لذا ما صرفاً برخی از مهم ترین لوازم و پیامدهای کلامی افعال بشری را مورد بررسی قرار داده و بر اساس مبانی و پیش فرض های کلامی و فلسفی مربوط به هر کدام از مسایل، به ارائه راه

حل و رفع چالش خواهیم پرداخت.

بنا بر این مسئله اصلی پس از مفروض دانستن این واقعیت که، بشر تکویناً قدرت هرگونه دخل و تصرف و تغییر در نظام خلقت و شرایط زیست بوم را دارد، این است که؛ برخی از تصرفات بشر در بعد تکوینی و اعتقادی چالش هایی را در پی دارند. عمده ترین این چالش ها عبارتند از: این که ؛ فاعلیت و قدرت تصرف بشر در خلق الهی، چگونه با خالقیت مطلق الهی قابل جمع است؟ آیا تصرفات بشر با اصل حکمت و غایت مندی و تدبیر الهی و احسن بودن نظام خلقت منافاتی ندارد؟ آیا این مسئله، شبهه دخالت بشر در نظام خلقت و مداخله در فرایند تکامل موجودات، و دخالت در تدبیر الهی و نقض غرض و غایت مندی را در پی ندارد؟ بر فرض پذیرش این فرضیه که بشر می تواند در خلقت، دخالت و تصرف نماید و بسیاری از کارکردها و ویژگی ها و غایات طبیعی اشیاء را تغییر دهد و یا اصل شرایط و امکان زیست و بقاء موجودات زنده و غیره را از بین ببرد و حرث و نسل را نابود کند، این مسئله از نظر فلسفی و کلامی چه مبنا و پیامدهایی دارد؟ آیا این مسئله با اصل فاعلیت و حاکمیت مشیت و تدبیر حکیمانه خداوند سازگار است؟

ولذا با مفروض دانستن امکان تصرف انسان در نظام خلقت، چند مسئله مهم باید مورد توجه و بررسی قرار گیرد.

نخست: بررسی و تبیین فلسفه افعال و تصرفات بشر در خلقت و محدوده توانایی انسان برای تصرف در خلق الهی و حکمت اعطای چنین قدرتی به انسان است.

دوم؛ بررسی مسئله سازگاری افعال و تصرفات بشر با خالقیت مطلق و مستدام و تدبیر دائمی و مشیت ازلی و ابدی ربوبی و حکیمانه و غایت مند و احسن بودن خلق الهی است. این چالش های کلامی، مسائلی هستند که ناشی از آثار تصرفات بشری می باشند. و باید بر اساس مبانی حکمی و کلامی آنها را تحلیل نموده و به آن ها پاسخ داد. این تحقیق می کوشد تا بر اساس مبانی متقن و مبرهن فلسفی و کلامی، مسائل مربوط به این موضوع را مورد بررسی قرار داده و به آن ها پاسخ دهد.

علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

1. بررسی ریشه های اصلی مسائل و چالش های گوناگون ناشی از تصرفات بشر در خلقت.
2. تبیین و تحلیل فلسفه قدرت بشر و تبیین رابطه افعال بشری با فاعلیت، مشیت، علم، حکمت و تدبیر الهی؛
3. بررسی و تحلیل آثار و پیامدهای کلامی افعال و تصرفات بشر بر ساختار و کارکردهای طبیعی و اولیه نظام خلقت.
4. بررسی و تبیین آثار تکوینی، معرفتی و معنوی تصرفات بشر.
5. پاسخگویی به شبهات کلامی مربوط به تصرفات بشر در خلقت، از قبیل:
الف) بررسی مسئله امکان دخالت بشر در فعل الهی و امکان تغییر در ساختار اولیه و آثار مخلوقات و یا انعدام آن.
ب) بررسی مسئله برهم خوردن تعادل نظام طبیعت و لوازم کلامی و تکوینی آن،
ج) تبیین نقش بشر در تکمیل خلقت، و بهبود و تغییر در ساختار و کارکردهای اشیاء طبیعی.

اهداف پژوهش:

- 1- تبیین ماهیت و ویژگی های افعال بشری و مبانی فلسفی و کلامی آن.
- 2 - تبیین فلسفه افعال و حدود و ابعاد قدرت تصرفات بشر در نظام خلقت.
- 3 - تبیین رابطه افعال بشری با فاعلیت، مشیت و حکمت تدبیر الهی؛
- 4- بررسی پیامدها و بازتاب های کلامی، اعتقادی تصرفات بشر در نظام خلقت.
- 5- پاسخ گویی به شبهات دینی و کلامی، نظیر؛ شبهه دخالت بشر در فعل الهی و فرایند تکامل و تغییر با بهبود خلقت، پاسخ به شبهات مربوط به نظام احسن، پاسخ به مسئله تعارض تصرفات بشری فرجام خلقت و تدبیر و با غایت مندی خلقت. و مسئله تداخل علل؛ دخالت بشر در زیست بوم و برهم خوردن نظام طبیعت.

روش گرد آوری اطلاعات و داده‌ها:

روش تحقیق کتابخانه ای است که با مراجعه و تتبع در منابع اصلی فلسفی و کلامی و

نصوص دینی (قرآن و حدیث) و منابع علمی مرتبط، اطلاعات لازم استخراج، ساماندهی و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها:

مسئله مورد پژوهش از منظرهای گوناگون قابل مطالعه و بررسی است، از منظر این پژوهش، اساسی‌ترین رهیافت نظری برای حل این مسئله، رهیافت فلسفی و کلامی است. بر اساس معیارهای پژوهش علوم نظری این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی استفاده نموده و مجموعه داده‌ها و یافته‌های (علمی - فلسفی و کلامی) مرتبط با موضوع را مورد توصیف و تحلیل و تبیین قرار داده و با بررسی نظریات و فرضیات موجود، و با استناد به مبانی و دلایل کلامی و فلسفی به اثبات نظریه مورد نظر پرداخته و بر اساس نظریه برگزیده، به حل مسائل مطروحه دست یافته است.

سابقه پژوهش

در خصوص موضوع تصرفات بشر و پیامدهای کلامی و فلسفی آن تاکنون مطالعه و پژوهش مدون و مستقلی انجام نگرفته است و صرفاً در منابع اصلی فلسفه و کلام که مباحث افعال الهی، اراده، مشیت، قدرت حق تعالی، رابطه خداوند با مخلوقات و بحث اختیاری یا جبری بودن افعال انسان، را مطرح نموده اند، می‌توان مبانی و پیش فرض‌های این بحث را استخراج و مورد استفاده قرار داد. از این رو بحث از افعال بشر و این که آیا اساساً بشر قدرت تصرف در خلقت الهی را دارد، و آیا افعال بشر اختیاری است و یا جبری و تسخیری، این که آیا قدرت تصرف بشر در خلقت، با حکمت ربوبی و توحید در خالقیت سازگار است یا خیر؟ از جمله مباحثی هستند که در علم کلام و فلسفه الهی و در تفسیر قرآن به تناسب برخی آیات مورد بحث و تبیین قرار گرفته است. و از این جهت، این قسمت از مباحث پژوهش، دارای پیشینه گسترده و غنی است. اما از منظر مسائل و چالش‌های گوناگون کلامی و اعتقادی و حتی فلسفی که در نتیجه تصرفات گوناگون و جدید بشر پدید آمده، تحقیقی مستقل و در خور توجه وجود ندارد. بنابراین ارجاع به کتب و تحقیقات علمی که مباحث مهندسی ژنتیک و شبیه‌سازی، تخریب محیط زیست، و عوارض سلاح‌های کشتار جمعی را

مورد بحث قرار می دهند، تنها برای شناخت موضوعات

وداده های علمی مربوط به این بحث است. اما با این وصف از بین منابع و آثاری که به صورت گذرا و اجمالی به این بحث پرداخته اند، می توان به کتاب؛ « شبیه سازی از دیدگاه آئین کاتولیک و اسلام» نوشته سید حسن اسلامی اشاره نمود، که این اثر بیشتر از جنبه های فقهی، اخلاقی و آموزه های دینی به موضوع پرداخته است و دیگر کتاب «اسلام و محیط زیست» نوشته استاد جوادی آملی است که تا حدودی نگاه اسلام در خصوص موجودات طبیعی و مسائل مربوط به محیط زیست را عالمانه مورد اشاره قرار داده است. کتاب دیگر؛ «الاستنساخ البشري هل هو ضد المشیة الالهیه» نوشته خطاب عبدالمعز و کتاب «دین و نظام طبیعت» نوشته سید حسین نصر و کتاب «قرن بیوتکنولوژی» نوشته جرمی ریفکین با ترجمه حسین داوری است. که این اثر نیز به صورت عام و از جنبه های مختلف به بحث بیوتکنولوژی و شبیه سازی پرداخته است. از جمله دیگر منابع قابل استفاده در این زمینه داده ها و یافته های علوم تجربی در بحث تکامل خلقت و تکنولوژی دستکاری ژنتیک و برخی دستاوردهای پزشکی و همچنین تحقیقات مربوط به موضوع زیست بوم و برهم خوردن تعادل نظام طبیعت و... است. که در این پژوهش از آن ها به تناسب استفاده شده است. بر اساس تتبع راقم در منابع گوناگون قدیم و جدید هیچ کدام به صورت مبسوط و مستقل موضوع پیامدهای تصرفات بشر را از منظر کلامی مورد بحث و تحقیق قرار نداده اند. ولذا از این جهت؛ پژوهش حاضر در موضوع خود بدیع و بی سابقه به شمار می رود. به همین جهت، یکی از مشکلات اساسی این تحقیق، فقدان منابع کافی و لازم بوده است.

سؤال اصلی پژوهش:

مسئله اصلی تحقیق این است که تصرفات بشر در خلقت دارای چه پیامدها و چالش های کلامی است؟ به عبارت دیگر؛ آیا تصرفات بشر در خلقت، با فاعلیت مطلق و مستمر الهی و باور به مشیت عام و تدبیر فراگیر خداوند و حکیمانه و غایت مند بودن افعال الهی، و نظام احسن و برخی دیگر از آموزه های اعتقادی نظیر باور به ظهور امام مهدی (عج) سازگار است یا خیر؟

سؤالات فرعی پژوهش:

- 1- آیا بشر قادر به تصرف در خلقت است و یا این که بشر فقط حق تمتع و بهره برداری از طبیعت را دارد و قدرت تصرف و تغییر و انهدام مخلوقات را ندارد؟
- 2- افعال بشری چه ماهیت، ویژگی‌هایی دارند؟ آیا بشر در افعال خود دارای اختیار هست و یا این که مجبور است؟ آیا تصرفات بشر می‌تواند بر مبنای نظریه تفویض توجیه شود؟
- 3- چه رابطه‌ای بین افعال بشری و افعال الهی (فاعلیت مطلق الهی) وجود دارد؟ چه نظریات و رهیافت‌هایی در خصوص تبیین فاعلیت بشر از سوی حکما و متکلمان عرضه شده است؟
- 4- آیا تصرفات بشر در نظام خلقت به معنای دخالت در فاعلیت خدا و مصداق خلق و صنع و یا تغییر خلق الله است؟
- 5- آیا بشر می‌تواند در فرایند تکامل موجودات و برخی از آثار و ویژگی‌های اشیا دخل و تصرف نماید؟
- 6- آیا بشر می‌تواند حیات همه موجودات طبیعی و از جمله انسان را دفعاً و یا به صورت تدریجی از بین ببرد؟

فرضیه اصلی پژوهش:

تصرفات بشر در مخلوقات الهی در چهارچوب فاعلیت مطلق الهی، مشیت و حکمت و تدبیر خالق هستی جریان دارد. و به معنای دخالت بشر در فعل و مشیت و تدبیر خداوند نیست، بلکه قدرت و اراده و فاعلیت بشر در طول اراده و مشیت و اذن و تفویض محدود حق تعالی است. و همچنین تصرفات بشر با اصل حکمت و تدبیر الهی و غایت مندی افعال الهی و نظام احسن منافاتی ندارد و همه شبهات مطروحه بر اساس مبانی متقن فلسفی و کلامی قابل دفع و حل است.

فرضیه‌های پژوهش:

- یک: بشر قادر به تصرف در بسیاری از مخلوقات الهی است.
- دو: افعال بشر انواع و اعضاء گوناگون دارد و اعم از تسخیر و تصرف و خلق و ابداع و صنع و کشف نظام و خرق نظام است و قدرت تصرف بشر منحصر به بهره‌برداری و تمتع نیست.
- سه: فاعلیت انسان و هر فاعل امکانی در طول فاعلیت الهی و در چهارچوب مشیت

و حکمت و تدبیر الهی جریان دارد و تصرفات بشر به معنای دخالت در فعل و مشیت خداوند و تغییر خلق الله نیست.

چهار: تصرفات بشر در خلقت الهی، نظیر دستکاری ژنتیک و شبیه سازی و غیره، با خالقیت مطلق و مستمر الهی و حکیمانه و احسن بودن و غایتمند بودن خلق الهی و تدبیر مخلوقات توسط خداوند و نقش مدبران امر، مغایرت ندارد و هیچ گونه چالش کلامی را موجب نمی شود.

پنج: بشر می تواند در فرایند تغییر و تکامل موجودات طبیعی دخالت نماید و آن دسته از تصرفات بشر که موجب تغییر و تکمیل و رفع نقایص موجودات طبیعی می شود با اصل حکیمانه و احسن بودن فعل الهی مغایرت ندارد.

شش: قدرت بشر برای نابودی موجودات طبیعت و یا قدرت اصلاح شرایط حیات در بر فرض امکان، بعد از پذیرش این فرض که همه موجودات و افعال آن ها در ذیل خالقیت مطلق و مشیت و حکمت و تدبیر مستمر و عام الهی قرار دارند، هیچ مشکل اعتقادی و چالش کلامی و فلسفی را در پی ندارد. چون همه اسباب و علل مقهور قدرت و تابع مشیت الهی هستند و فرض استقلال انسان در افعال خود منتفی و ممتنع است. و لذا وقوع چنین امری توسط انسان، در واقع نشانه تعلق مشیت الهی به آن است. چون انسان صرفاً مظهر مشیت خالق کل است، و هر فرض دیگری غیر این فرض مبنای معقول و مبرهین فلسفی و کلامی ندارد.

پیش فرض های پژوهش:

- 1- افعال خداوند شامل کل نظام خلقت و از جمله انسان و همه افعال او است.
- 2- افعال الهی تابع علم، اراده، قدرت مطلق الهی و خلق و تدبیر الهی مستمر است. و فعل الهی حکیمانه، غایت مند، کامل و احسن و بدون نقص است.
- 3- فاعلیت الهی تام و مطلق و مستقل و بلا شریک است.
- 4- بشر دارای قدرت فعل و تصرف در خلق است و در اصل امکان تصرف بشر و اختیاری بودن این امر شکی نیست. و افعال بشری در طول فاعلیت و مشیت و تدبیر الهی است.

5. افعال و تصرفات بشری داری لوازم و پیامدهای خاص تکوینی و کلامی هستند.

دستاورد های پژوهشی ناظر به حل مسأله:

یافته های تحقیق معطوف به سؤال های اصلی و فرعی پژوهش است.

با امعان نظر به موضوع تحقیق و پرسش های مطرح شده این رساله می کوشد تا مشکلات و چالش های کلامی و تکوینی تصرفات بشر در طبیعت را با نگاهی فلسفی-کلامی مورد بررسی قرار دهد و راه حلی جامع و راهبردی ارائه نماید. بر اساس یافته های این پژوهش؛ تصرفات کنون بشر اگر جهتی معقول و منطبق با آموزه های الهی پیدا نکند، لوازم و پیامدهای آن غیر قابل جبران و اصلاح خواهد بود. و لذا بشر چاره ای از اتخاذ رویکردها و رهیافت های نظری و عملی ارائه شده ندارد.

با توجه به موضوع تحقیق و مسائلی که این پژوهش متکفل پاسخ بدان ها بوده، نتایج ذیل قابل اشاره است:

1- بشر قادر به تصرف و تسخیر و دستکاری وضع اولیه و شکل و آثار و کیفیات برخی مخلوقات الهی است، و در این واقعیت جای تردید و انکار نیست.

2- افعال بشری شامل انحاء گوناگون، اعم از تصرف، تمتع، تسخیر، صنع و ابداع و خلق، و یاکشف نظام یا خرق نظام، و تغییر و تبدیل خلق و تکمیل و متحول ساختن طبیعت است. و بشر تکویناً قدرت تصرف و تغییر در خلق الهی را دارد نه این که صرفاً قادر به تمتع و کشف قوانین حاکم بر نظام خلقت باشد.

3- مخلوقات الهی حقیقتاً دارای فعل و آثار خاص خود هستند و این مسئله مغایرتی با اصل توحید و خالقیت مطلق الهی ندارد و همچنین اثبات این مسئله مهم و بنیادین مستلزم تفویض و یا جبر و یا ادعای خود اتکایی طبیعت و عدم احتیاج خلق در بقا و فعل و اثر به علت هستی بخش و حاکمیت و فاعلیت بی رقیب و حق مدارانه بشر بر خلقت (طبیعت) نیست. یعنی رهیافت این پژوهش تثبیت فاعلیت بشر در طول فاعلیت خداوند و ضمن ابطال نظریه جبر و تفویض است. بنابراین؛ اولاً؛ هیچ فاعل ممکن در فعل و فاعلیت خود مستقل و خود اتکاء نیست، و ثانیاً؛ قدرت بشر در افعال و تصرفات خود مطلق نیست، بلکه محدود و مقید به

شرایط و عوامل طبیعی و مافوق بشری است. وثالثاً؛ متعین و ثابت نیست و قابل ازدیاد و توسعه است. و بستگی به مؤلفه ها و شرایط قابلی و فاعلی و علل و اسباب گوناگون دارد.

4- از آن جهت که افعال مورد بحث، افعال اختیاری هستند و لذا فرض بر این است که افعال فواعل ذی شعور، مسبوق به علم و اراده هستند.

5- تبیین اصل فاعلیت انسان بر مبنای فاعلیت طولی و اثبات وسایط و علل طولی فاعلیت مطلق و مستمر الهی و دفع شبهات مربوط به این مسئله،

6- نوع فاعلیت و تصرف بشر در خلق الهی؛ به نوع نگاه وی به اشیاء، به عنوان موضوع تصرف، و پیش فرض های متافیزیکی و هستی شناختی و انسان شناختی بستگی دارد. با امعان نظر به این واقعیت که نوع نگاه فلسفی و دینی و علمی ما به طبیعت و اشیا مورد تصرف، بسیار مهم است و به نوع نگرش ها و تصرفات ما جهت می دهد. بنا بر این نگاه معقول فلسفی، عرفانی، دینی، یا نگاه مادی و سلطه جویانه به طبیعت که متعلق قدرت بشر است، در نوع فعل و تصرف بشر تاثیر غیر قابل انکار دارد.

7- اصل امکان و قدرت تصرف بشر امری حکیمانه است و بشر برای تداوم حیات خود، نیاز به بهره مندی معقول و صحیح از مواهب طبیعت دارد. و لذا در نگاه توصیه ای اصل تصرف بشر مطلقاً نفی نمی شود.

8- دامنه تصرفات بشر در خلقت با قوانین بشری و ارزش های اخلاقی قابل کنترل و هدایت نیست، و هیچ حد و مرزی بر سر راه تکنولوژی های نوین، از جمله فن آوری ژنتیک و پیشرفت و توانایی بشر متصور نیست. و به صورت لجام گسیخته و از سر رقابت و حرص و آز صورت می گیرد. بسیاری از تصرفات بشر جنبه لذت طلبانه و تفننی دارد نه اینکه برای رفع نیاز های ضروری باشد. و لذا تصرفات بشر در طبیعت می تواند عادلانه و یا مهار گسیخته و هوا پرستانه و جاه طلبانه باشد، می تواند مطابق قوانین کلی حاکم بر طبیعت باشد، و می تواند، ضد ساختار و قوانین حاکم بر جهان باشد، می تواند اخلاقی و مطابق رهنمودهای دینی باشد و می تواند نامشروع و خارج از حیطه اصول اخلاقی و دینی باشد.

9- تصرفات بشر در اشیاء طبیعی مثل دستکاری ژنتیک، تغییر فرایند رشد طبیعی و تغییر سرعت رشد و تبدیل یک موجود به موجودی مشابه و... اگرچه تا حدودی می تواند

موجب برهم زدن نظام طبیعت بشود، ولی چون در چارچوب نظام وقوانین و سنن قطعی الهی حاکم بر جهان آفرینش است، هیچ کدام از اصول اعتقادی را مخدوش نمی سازد.

10- به دلیل عدم جامعیت و کفایت روش های علمی و عدم کفایت رهیافت های اخلاقی وقوانین ملی و بین المللی، به نظر می رسد تنها راه معقول و بنیادین برای کنترل حکیمانه تصرفات و رویکرد علمی و عملی و تکنولوژیکی بشری این است که ؛ مبانی فلسفی و متافیزیکی طبیعت به عنوان نظریه های علمی جامع و مستدل به عنوان عرف معمول علمی مورد توافق دانشمندان حوزه های گوناگون قرار گیرد و الهام بخش همه رویکردهای علمی و افعال و تصرفات بشر تلقی شود.

دستاورد های راهبردی و کاربردی پژوهش:

1- طرح مبانی و نظریات بنیادین در باب فاعلیت بشر و تبیین مبانی و پیش فرض های فلسفی و کلامی آن؛

2- تبیین فلسفه قدرت تصرف بشر در خلقت ؛

3- نشان دادن چالش ها و پیامدهای تکوینی و کلامی تصرفات کنونی بشر؛

4- اثبات امکان دخالت بشر در تغییر و تکمیل برخی مخلوقات الهی و اثبات عدم مغایرت این مسئله با فاعلیت الهی و احسن بودن نظام خلقت.

5- نشان دادن کارآیی فلسفه و کلام اسلامی در حل چالش های مطروحه نظیر:

چالش های کلامی، فلسفی مسئله شبیه سازی و حل این مسئله در چارچوب نظریه فاعلیت طولی، نظریه وسایط، نظریه تکامل طبیعی موجودات و نظریه نظام احسن؛

6- اثبات عدم مغایرت تصرفات بشر با اصل خالقیت مطلق و مستمر الهی، حکمت و غایت مندی افعال الهی، و با تدبیر مستمر ربوبی و عدم مغایرت با دخالت فواعل فرا طبیعی و عدم تضاد با احسن بودن خلقت الهی با تبیین جدیدی از نظریه نظام احسن؛

7- ارائه راه حل های نظری و عملی در خصوص بحران های کنونی ناشی از تصرفات

بشر؛

8- اشاره به عدم جامعیت و کفایت روش های علمی و رهیافت های اخلاقی وقانونی؛

9- ارائه پیشنهاداتی در باب تدوین فلسفه افعال، فلسفه علم و تکنولوژی، و ضرورت توجه به جهت داری علم و تکنولوژی و ضرورت تلفیق نگاه متافیزیکی و معنوی در طبیعت شناسی و تصرف در آن

بخش اول: مفاهیم و کلیات

فصل اول: مفاهیم اصلی پژوهش :

مقدمه

ما امروزه شاهد انواع تصرفات بشر در پدیده های طبیعی هستیم، که این تصرفات در بسیاری از موارد، موجب تغییرساختار و کارکردهای موجودات طبیعی شده است. تصرفاتی نظیر؛ برهم زدن اکوسیستم طبیعت، دستکاری در ساختار ژنتیکی گیاهان و حیوانات و انسان، دخالت در فرایند تکامل گیاهان و حیوانات و همچنین بهسازی شرایط رشد و حیات موجودات و یا انهدام موجودات زنده و... همه از تصرفات غیر متعارف و چالش زا به شمار می روند. بشر امروز با استفاده از تکنولوژی های گوناگون، قادر به دستکاری موجودات طبیعی و محیط زیست می باشد. ولذا مسایلی چون دخالت در تولید مثل ، مرگ، سقط جنین، شبیه سازی، دستکاری های ژنتیکی، عقیم کردن، پیوند اعضا، کاشت و تولید اعضای سلولی، تلقیح مصنوعی، تولید مثل خارج از رحم، تعیین جنسیت، دستکاری ویژگی های وراثتی، دستکاری هوش، شناخت عوامل بسیاری از بیماری ها و مرگ و میرها، و تولید موجودات جدید، و دخالت در حیات و مدت آن و موارد دیگر، همه نمونه هایی از تصرفات بشر در کار خلقت و دستکاری مخلوقات الهی است. بی تردید این گونه تصرفات بشری که موجب تغییر ساختار و ویژگی ها و غایت طبیعی موجودات است، دارای آثار و پیامدهای کلامی و تاثیر در نوع نگرش و تعامل انسان با مخلوقات الهی نیز هست. ولذا این مسئله از حیت امکان، لوازم و پیامدهای فلسفی و کلامی آن بسیار مهم و چالش بر انگیز و درخور پژوهش و تحقیق مضبوط و منسجم است.

این مسائل توجه متکلمان و فیلسوفان دین و اخلاق را جلب نموده و موجب مباحثات مناقشه بر انگیز و دامنه داری شده است. ولذا مسئله نوع مواجهه انسان با طبیعت و تصرفات غیر متعارف در موجودات طبیعت، امروزه به یک موضوع نگران کننده در سطح جهان تبدیل